

УДК 811.161.2'282.2

А. О. Колесников

**ЕТНОМОВНИЙ ЧИННИК ЯК СКЛАДНИК КЛАСИФІКАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ**

У статті обґрунтовується необхідність урахування впливу етномовної ситуації упродовж історичного розвитку українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю при створенні їхньої типології.

Ключові слова: говірка, ареал, етномовна ситуація, полімовність.

Мета статті полягає у тому, щоб виявити ознаки українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю (далі - МДД), які мають бути покладені в основу їхньої класифікації, з'ясувати роль етномовного чинника в ній.

МДД як ареал з лінгвістичного погляду становить собою певну цілість. Він характеризується передусім полілінгвальністю – це найстрокатіший у етномовному відношенні регіон України, про що свідчать і наочно демонструють, зокрема, й результати етнографічних досліджень [12]. За таких обставин національні мови тут розвиваються упродовж понад 200 років. Крім спільної історії єдність регіону підтримують географічні чинники – обмеженість Дністром і Дністровським лиманом на півночі, Дунаєм і кордоном Румунією – на півдні, Чорним морем – на сході та кордоном з Молдовою – на заході. Є навіть твердження, що вже у XIX ст. тут склалася специфічна поліетнічна спільність – «бессарабці» [19, с. 145]. До того ж, існує думка, що саме цей регіон раніше мав назву «Бессарабія» [11], а вже згодом вона поширилася на територію сучасної Молдови та Хотинщини – межиріччя Пруту і Дністра. Територія МДД співвідноситься й з топонімом «Буджак». Таким чином, спостерігаємо певну окремість (відмінність від інших регіонів) та водночас внутрішню єдність МДД.

Хоча «територія південно-західного Причорномор'я є одним з районів найбільш ранніх поселень східнослов'янських племен» [7, с. 5], історія склалася так, що українські говірки МДД, котрі побутують тут зараз, почали формуватися у кінці XVIII – на початку XIX ст. (більшість – на початку XIX ст. – «...після підписання Бухарестського договору (1812 р.), за яким Бессарабія була приєднана до Росії» [6, с. 132]) як новожитні. Говіркам інших мов, що функціонують у регіоні, також властивий переселенський характер і приблизно такий же час формування. Новожитні говірки потенційно характеризує полідіалектність, яка й знаходить вияв у МДД. Наприклад, болгарські говірки представлені різними підтипами трьох типів говорів (північно-східного, балканського, східнофракійського) [14], румунські – трьома типами говірок (перехідними говорами з «мунтянськими» рисами, перехідними говорами з рисами «центральных» румунських говірок, змішаними говорами з ознаками першого і другого типів) [23], гагаузькі говірки – двома типами говорів (чадирлунзько-комратським і вулканептським) [20], а російські – південними говорами, що тяжіють до курсько-орловської діалектної групи [22], а також говором старообрядців-липован [13]. Полідіалектність притаманна й українським говіркам МДД, у яких з різною мірою локалізації й концентрації знаходимо риси усіх трьох наріч (південно-східного, південно-західного і північного).

Усі переселенські говірки МДД об'єднує також те, що вони були або є відірваними різною мірою від ареалів їх первинного поширення та функціонують / функціонували тут у ситуації бі- чи полілінгвізму. Так, щодо українських говірок відзначалося, що вони тривалий час розвивалися у відриві від основних осередків української мови і культури. Наприклад, В. П. Дроздовський писав: «Ці говірки формувалися в минулому і розвиваються тепер за специфічних умов – умов міждіалектного змішування в обставинах тісних, тривалих і дружніх економічних стосунків їхніх носіїв з носіями російських, молдавських і болгарських говірок, за умов відриву (протягом приблизно 1825 – 1944 рр.) від українського народу і його культурно-політичного життя» [6, с. 132].

Одже, МДД – цілісний багатомовний і багатодіалектний континуум, а українські говірки є його найважливішими складниками, до того ж за кількістю носіїв

вони переважають над говірками інших мов – згідно зі свідченнями перепису населення 2001 року разом з мешканцями міст етнічні українці становлять понад 40 % (близько 40,2 %) населення Буджаку [3].

Уважаємо, що українські говірки мають специфіку, їх актуально і важливіше досліджувати саме в межах МДД, а не як складники ареалу Одещини [17; 21] чи як говірки Бессарабського Примор'я [8], нижньої правобережної Наддністрянщини [16], наддунайські чи придунайські [10; 18]. Незважаючи на те, що територіально українські говірки МДД, звичайно, відносяться до Одещини, розгляд їх у складі Одеської області швидше відображає сучасний адміністративний поділ, ніж єдність у плані діалектного членування (оскільки українські говірки Одещини мають різну історію (серед них є старожитні й новожитні), різну віднесеність до одиниць діалектного членування, зокрема нарічч). За такого розгляду, на нашу думку, відбувається не виправдане розширення ареалу дослідження говірок. Спільність історії, розвиток в умовах полілінгвізму – ознаки, що притаманні саме говіркам МДД, а не всієї Одещини. За розгляду аналізованих говірок у складі мікроареалів, таких, як Бессарабське Примор'я, Подунав'я, інколи спостерігаємо розірвання, штучний поділ цілісного континууму, бо однотипні в плані переселенського характеру, часу, особливостей переселення, місця, звідки переселилися діалектоносії, та інших параметрів історичного розвитку, в плані сучасної співвіднесеності з одиницями діалектного членування говірки опиняються в складі різних ареалів. Отже, українські говірки найбільш природно розглядати в межах ареалу МДД, хоча, звичайно, це ніяк не знижує цінності вже проведених досліджень їх у складі відзначених територій.

Класифікація українських говірок МДД – складне питання. Труднощі його впливають вже з проблемності класифікації усіх переселенських говірок. Відомо, що південно-східне наріччя, яке складається переважно з переселенських говірок, поділяється на середньонаддніпряньський, слобожанський та степовий говори. В останньому у свою чергу умовно виділяються південнобессарабські говірки [8; 2; 9 та ін.] – українські говірки МДД [5]. Вони кваліфікуються і як західностепові [4], наддунайські (подунайські, придунайські) [10; 18], говірки Бессарабського Примор'я [8] та нижньої правобережної Наддністрянщини [16]. Кожен термін має своє обґрунтування й подекуди доцільність. Так, термін «південнобессарабські говірки», з одного боку, адекватно відображає ареал їх поширення (Південна Бессарабія), але з іншого, не корелює з назвами вищих одиниць усталеного діалектного членування (немає бессарабських говірок, є степові), натомість термін «західностепові» зберігає таку кореляцію. Крім того, тут міститься натяк на те, що в цих говірках є вплив південно-західного наріччя. Перевага розгляду українських говірок МДД у складі південно-східного наріччя, що впливає зокрема з терміна «західностепові», полягає тільки в переселенському характері говірок. Тобто вони не можуть бути віднесені до південно-західного наріччя, з яким територіально й генетично пов'язані, оскільки вважається, що майже всі південно-західні та північні говірки – старожитні. Що ж до інших назв, то вони стосуються не всього ареалу МДД і пов'язані з його штучним поділом (так, наприклад, наддунайські говірки – це передусім говірки населених пунктів Ізмайльського та Кілійського р-нів, термін «говірки Бессарабського Примор'я» стосується переважно сучасних Татарбунарського, Білгород-Дністров-

ського та Саратовського р-нів), окрім терміна «подоунайські (придунайські) говірки», що може використовуватися до всіх говірок МДД, бо інколи весь ареал МДД називають Подоунав'ям (Придунав'ям) чи Південною Бессарабією.

Учені, які досліджували українські говірки МДД, намагаючись розв'язати проблему їх класифікації, зокрема співвіднести з класифікацією українських діалектів на інших територіях їх поширення [8; 18], як правило, відзначали те, що вони не становлять суцільного діалектного масиву, але у процесі їх аналізу недостатньо уваги приділяли цьому факту, застосовуючи таку ж методику дослідження, як і на території поширення старожитніх говірок. Це наочно демонструють висновки окремих робіт попередників. Так, і А. М. Муқан, і В. П. Дроздовський відзначають, що досліджувані говірки переважно збігаються з українською літературною мовою, і в них переважають риси південно-східної групи діалектів [8; 18]. А. М. Муқан зауважує, що українські наддунайські говірки «...можна віднести до перехідних від південно-східних до південно-західних на південно-східній діалектній основі» [18, с. 60]. В. П. Дроздовський відзначає, що «на підставі аналізу сукупності діалектних рис специфічні обстежені говірки слід віднести до південнобессарабських в межах степових говорів південно-східного діалекту» [8, с. 452], а також, що вони «посідають специфічне місце серед степових говорів південно-східного діалекту...» і «...їх умовно можна назвати південнобессарабськими. Найближче вони знаходяться до говірок придунайських і придністровських» [7, с. 26]. І тільки В. П. Логвин у праці, де описувала 4 говірки, зробила висновок, що лише говірки сіл Старої Царичанки, Монашів і Черкес Білгород-Дністровського р-ну є перехідними «...від південно-східних до південно-західних на південно-східній діалектній основі» [16, с. 43], а говірку с. Ройлянки Саратовського р-ну «...слід розглядати як належну до південно-західної групи говорів» [16, с. 43], хоча В. П. Дроздовський, дослідивши цю ж говірку (йї однотипні), подібних висновків не зробив. Останнє напштовхує на думку про доцільність диференційованого підходу до говірок МДД у зв'язку з їх *мозаїчністю*, та необхідність *поговіркового опису*, окремої уваги до кожної говірки як комунікативної системи. Адже дослідник, об'єктом вивчення якого є 4 говірки, має можливість приділити більше уваги окремій говірці, ніж той, що розглядає відразу 37 чи 25 [6; 8].

Загальне враження від висновків деяких попередників, що говірки МДД становлять суцільний діалектний масив, попри констатацію протилежного, можна пояснити й тим, що вони не ставили собі за мету класифікувати саме говірки, створити типологію, варіативний портрет говірок, а визначали мету, що стосується класифікації, яка полягала в тому, щоб в цілому схарактеризувати говірки в їх співвіднесеності з говорами української мови, на зразок: «...співставити особливості досліджуваних говірок з даними інших українських говорів, насамперед матірних; ...визначити місце українських говірок Південної Бессарабії серед інших українських говорів» [8, с. 2].

Уважаємо, що українські говірки ареалу МДД, ураховуючи їх специфіку, яка полягає насамперед у тому, що вони *переселенські* і функціонують у *полілінгвальному* та *полідіалектному середовищі*, потребують *модифікованої методики* дослідження, відмінної від тієї, що застосовується для опису матірних старожитніх говірок.

У МДД є переселенські українські говірки різного часу та хвиль заселення і дозаселення (одні з перших українських переселенців з'явилися тут у кінці XVIII – на початку XIX ст. завдяки формуванню і розпаду козацьких об'єднань, зокрема Задунайської Січі (1775-1828), Дунайського та Чорноморського козацьких військ; остання хвиля була в 40-60-х роках XX ст.). В. П. Дроздовський зазначає, що формування цих говірок не завершене, а «з 1944 р. спостерігається вплив поселенців у колишні німецькі колонії» [6, с. 133]. Українці переселялися з різних місць – територій поширення усіх трьох наріч. Переселення людей було в одних випадках компактне, в других – дисперсне; хаотичне або цілеспрямоване; добровільне чи примусове; іноді відкрите і вільне, а подекуди – люди тікали й переховувалися, їх переслідувала та розшукувала влада (останнє стосується насамперед дозаселення). Так, відзначалося: «Нелегальні втікачі, які рятувалися від кріпаччини, рекрутчини, переслідувань та ін., переховуючись під чужими іменами і прізвищами, окремим сіл здебільшого не засновували, а дозаселювали ті, що вже існували» [6, с. 133]. Усе це також вплинуло на мовний ландшафт цього ареалу.

У зв'язку з полімовністю / полідіалектністю слід відзначити *мозаїчність* українських переселенських говірок МДД. Вони не становлять суцільного ні діалектного, ні мовного масиву. Те, що є в одній говірці, не обов'язково є в іншій, сусідній, навіть за умови їх схожості, що, в принципі, для старожитніх говірок, які розвиваються на споконвічній території, у такій мірі не притаманно. Навіть територіально близько контактуючі говірки в МДД можуть суттєво відрізнитися, мати іноді протилежні риси, діалектну основу в різних наріччях, чого практично не буває на території поширення старожитніх говірок. В ареалі МДД можуть контактувати (і це є типовим) такі говірки й діалекти, які на старожитніх територіях не контактують – територіально віддалені. Це ж стосується і мов.

Варто зауважити також, що носіями діалектних різновидів мови можуть бути й групи (субетнічні, етнографічні) в межах етносу, наприклад, *райки* (райки солоні, райляни) [15; 8, с. 75, с. 33] як представники буджацького українства, більшість яких компактно проживає тут у с. Ройлянка Саратовського р-ну, а також у селах Молдовому Саратовського р-ну і Ройлянци Татарбунарського р-ну: *раїюта ми* (с. Ройлянка Саратовського р-ну). Як субетнічні групи українців можуть бути інтерпретовані також *козаки* (с. Білолісся (Акмангіт) Татарбунарського р-ну та ін.) [15], *пойдуни* – вихідці з Чернігівщини [6, с. 133] (с. Ярославка Саратовського р-ну).

Усвідомлення впливу на розвиток українських говірок полілінгвального й полідіалектного середовища потребує урахування таких параметрів, як *кількість* контактуючих мов (діалектів), *сила* їхнього впливу / взаємовпливу, *напрям* впливу, *часова* характеристика (тривалість) впливу. Сила впливу значною мірою залежить від *відстані* між контактуючими говірками / мовами (вони можуть контактувати в різних і різною мірою віддалених селах, а можуть і в межах одного села). Сила впливу також залежить від державного *статусу* контактуючої мови. Зокрема літературні мови російська, румунська, українська змінювали потужність впливу на говірки МДД у різні періоди їх розвитку залежно від свого статусу (державного / офіційного).

Так, ушив державної російської мови для однієї частини говірок МДД мав 4 хвилі і характеризує період їх розвитку 1) з 1812 р. до 1856 р. – після приєднання

Бессарабії до Росії після російсько-турецької війни 1806-1812 рр. до завершення Кримської (Східної) війни 1853-1856 рр., у результаті якої від Росії повністю відійшов Ізмайльський повіт та частина Аккерманського та Кагульського; 2) з 1878 р. до 1918 р. – після російсько-турецької війни 1877– 1878 рр. до 1918 р.; 3) з 1940 р. до 1941 р.; 4) з 1944 р. по 1991 р. Для іншої частини говірок – мав 3 хвили, і перша хвиля впливу тривала на 21 рік довше – безперервно з 1812 р. до 1918 р.

Уплив румунської мови відповідно мав 3 хвили для одних говірок – з 1857 р. до 1878 р. – перша; з 1918 р. по 1940 р. – друга; з 1941 р. по 1944 р. – третя, і 2 хвили для інших: з 1918 р. по 1940 р. – перша; з 1941 р. по 1944 р. – друга.

Основний вплив української літературної мови через її державний статус припадає на період з 1991 р., хоча він (щоправда, звичайно, менш потужний) спостерігався й за радянських часів: «за радянської доби в районах південнобессарабських говірок розширилася сфера вжитку української мови» [6, с. 132] і їх розвиток «... останнім часом піддається помітному впливу української літературної мови» [7, с. 26]. У зв'язку з цим не можна не відзначити міру утиску інших мов, пов'язану з функціонуванням певної мови як державної, насильницький характер русифікації, румунізації. Силу впливу останньої оцінити однозначно важко – з одного боку, утиск інших мов сприяв посиленню позицій румунської мови, а з іншого, прищеплював людям нелюбов до неї. Діалектні тексти й досі дають чимало свідчень того, як румуни забороняли уживання інших мов, крім румунської, і жорстоко карали за невиконання цієї заборони. Наприклад: *до ч'єтир'і класа румин нау^лчиу' // у^лчител' усих ^лчисто пере^лби^л л'ін'ейко^лу // е / по двац':ат' п'ат' на долон'і / на долон'і л'ін'ейко^лу от // (с. Шевченкове Кілійського р-ну); а били / шоб говорит' оце / по руминс'к'і // ну йак / йак ни^л можеш / от / кри^лчит' оце // а йа ни^л може скд^лзат' / бо ни^л знайу / а в'ін бйе // та куди / били ужи^лс' били // за вуха / і ду^лже били // (с. Нерушай Татарбунарського р-ну). Попри неоднозначність насильницької румунізації для оцінки сили впливу румунської мови, з більшою ймовірністю можна говорити про послаблення у цей період впливу російської мови.*

Підкреслимо, що у МДД та чи інша розмовна недіалектна мова, якщо вона функціонує як мова *міжнаціонального спілкування*, може по-різному впливати на говірки. Так, відомо, що навіть тепер за умов існування однієї державної мови – української, російська продовжує функціонувати як мова міжнаціонального спілкування, залишаючи за собою певний вплив на деякі говірки МДД.

Слід зважати й на те, що іншомовного впливу говірки могли зазнати й до того, як вони почали розвиватися на території МДД. Так, зокрема, говірки райків зазнали впливу молдавської (румунської) мови ще за доби їх старожитнього функціонування. Розвиток цих говірок на новожитній території посилив частку румунізмів у них. Про це яскраво свідчить наявність у мовленні діалектоносіїв старшого покоління цілих мікротекстів румунською з підсумковим коментарем: *ну / ви розум'їєте^л*.

Переселенський характер українських говірок МДД, їх мозаїчність, невеликий час функціонування в ареалі з пізнішими дозаселеннями, зумовив *активність діалектотворчих процесів*. І хоча частину новостворених діалектів визначають як таку, що загальмована у своєму розвитку [2, с. 11], у цих говірках *діалектотворчі процеси* активно *тривають*, тут, завдяки міждіалектній інтерференції, в одній

комунікативній системі взаємодіють такі діалектні риси, які не взаємодіють на території поширення старожитніх говірок. Учені в таких переселенських говірках відзначають посилення, пришвидшення, специфічну дію таких процесів, як, з одного боку, варіантність (урізноманітнення) – наявність багатьох специфічних варіантів, з іншого, – уніфікація (уодноманітнення) – усунення варіантів; активізацію різних видів аналогії, взаємодії граем; специфічний вияв гіперичних явищ тощо [1; 5; 8]. Ареал МДД у цьому відношенні – це своєрідна лабораторія, в якій вже створено умови для моделювання і прогнозування розвитку української національної мови. Процеси, пов'язані з міждіалектною взаємодією, які відбуваються тут, загалом збігаються з тими, що є на всій території поширення української мови, але тут вони діють з більшою силою і швидкістю, що дає можливість змоделювати вектори змін і спрогнозувати тенденції розвитку загальнонародної української мови. На наш погляд, таке прогнозування можливе і стосовно міжмовної взаємодії.

Для класифікації українських говірок МДД найбільш актуальними видаються такі параметри: час заселення, компактність / дисперсність переселення, діалектна основа новожитніх говірок, полімовність, вплив літературних мов упродовж історичного розвитку, зв'язок з субетнічними групами. Розглянемо їх детальніше.

В цілому погоджуємося з Л. І. Баранниковою, яка поділяє критерії класифікації переселенських говірок на екстралінгвістичні й лінгвістичні та відносить час переселення до екстралінгвістичних чинників, що, на її думку, характеризуються більшим розмаїттям і «...чинять на формування говірок більший вплив, ніж той, який відзначається на споконвічних територіях» [1, с. 22]. Безперечно, такі параметри як час переселення носіїв говірки, характер переселення, характер відношень з навколишнім населенням – фактори екстралінгвістичні [1], але ми не абсолютизуємо лінгвістичних / екстралінгвістичних параметрів класифікації, тому що розглядаємо їх у проєкції на власне лінгвістичний фактор – час і специфіку функціонування говірки в нових умовах (зміни в українській говірці, що розвивається в нових умовах довший час, будуть значніші).

Отже, за ознакою «**час заселення основного населення**» серед українських говірок МДД можна виділити дві протиставлювані групи: 1) говірки **старої формації**, які почали утворюватися в основному на початку XIX століття; 2) говірки **нової формації** – 40-60-ті роки XX ст.

За **компактністю / дисперсністю переселення** у проєкції на власне лінгвістичний фактор можна протиставити історично «**монодіалектні**» і «**полідіалектні**» новожитні говірки. Так, наприклад, компактним було переселення мешканців таких сіл Саратовського р-ну, як Плахтївка, Ройлянка, Ярославка. Очевидно, ці говірки піддалися меншому впливу інших діалектів української мови (а іноді й інших мов) і більшою мірою зберегли ознаки матірних говірок, зазнали меншої модифікації. Говірки з відносною компактністю заселення (не переселення), основу перших мешканців яких склали козаки, тяжіють до «полідіалектних» – з непрозорою, змішаною діалектною основою і більшою кількістю іншомовних впливів, оскільки, по-перше, їх носіями були на 100 % не моноетнічні козацькі формування, по-друге, кількість діалектоносіїв активніше збільшувалася за рахунок втікачів від панщини, рекрутчини з різних місцевостей України і представників інших національностей. Говірки з

дисперсністю переселення та численними дозаселеннями є полідіалектними з прихованою діалектною основою і становлять, можливо, більшість українських говірок МДД. До того ж, дослідники наддунайських говірок відзначали: «Немає точних і більш-менш детальних відомостей з історії заселення тих українських сіл на Дунаї, в яких збирався матеріал» але, «враховуючи ті історичні умови, при яких заселялась Бессарабія, безперечним залишається той факт, що кожне з цих сіл заселювалось вихідцями з різних місцевостей. Великій групі втікачів пробратися непомітно було важко, а тому селяни тікали поодинокі або невеликими групами. Отже, ціле село не могло заселитись вихідцями з однієї території» [10, с. 17]. А. М. Мукаш також зауважувала, що «...українське населення придунайських сіл і міст за своїм походженням змішане, що серед нього є вихідці з різних місцевостей України – з південно-східних, західних, частково північних районів тощо» [18, с. 15]. На її думку, «сама відсутність офіційних документальних даних про походження перших поселенців кожного окремого населеного пункту...» є «...теж в якійсь мірі свідченням того, що ці села засновані й далі дозаселялись вихідцями не з однієї, а з різних місцевостей України. До того ж це були в основному втікачі – кріпаки, різні бурлаки, які змушені були приховувати своє походження, боячись викриття і повернення до панів» [18, с. 16].

Віднесення говірок до «монодіалектних» можна вважати умовним, тому що вони просто характеризуються меншою полідіалектністю порівняно з іншими, в них можна й дотепер досить чітко визначити діалектну основу. Зокрема, В. П. Дроздовський відзначав, що в с. Плахтіївці Саратського р-ну (південно-східна основа) один з центральних кутків заселений райками (представниками південно-західного наріччя – А. К.) [8, с. 33; 6, с. 151]. Навіть у «монодіалектних» селах поширені міждіалектні і міжмовні контакти, є дуже багато змішаних плюбів (з болгарами, молдованами, росіянами та мешканцями інших українських сіл). Проте все одно – діалектна основа зберігається і діалектоносії за мовою (*по акценту*), чітко відрізняють своїх односельців, а іноді й мешканців деяких навколишніх українських сіл.

Критерій співвіднесеності з **діалектною основою** актуальний для всіх говірок, але найбільш чітко він класифікує «монодіалектні» говірки населених пунктів, характер переселення яких є компактним. Отже, за цією ознакою з-поміж українських говірок МДД гіпотетично виділяємо: 1) говірки з південно-східною діалектною основою (більшість говірок старої формації); 2) говірки з південно-західною діалектною основою (наприклад, говірки сіл Ройлянки, Молдового Саратського р-ну, Ройлянки Татарбунарського р-ну, Петрівки Тарутинського р-ну); 3) говірки з північною діалектною основою (найбільш чітко в цьому плані виділяється говірка с. Ярославка Саратського р-ну). Слід зауважити, що говірки з південно-східною діалектною основою є переважно «полідіалектними» зі значною частиною південно-західних рис. Умовно «монодіалектною» з південно-східною діалектною основою можна назвати говірку с. Плахтіївка Саратського р-ну.

Критерій **полімовності** полягає в урахуванні кількості контактуючих мов, відстані між говірками різних мов, характеру мовних контактів, мовної ситуації у регіоні та в кожному населеному пункті (сучасної та упродовж історичного розвитку). Але треба розрізняти полімовність, пов'язану з міжмовними контактами на діалек-

тньому рівні й таку, що є наслідком впливу офіційної мови чи мови міжнаціонального спілкування.

Так, якщо взяти до уваги **міжмовні контакти на діалектному рівні**, то урахування відстані між українськими говірками й говірками інших мов дає можливість диференціювати українські говірки МДД, що контактують з говірками інших мов у межах одного населеного пункту і за його межами.

За впливом говірок інших мов за межами населеного пункту українські говірки можна поділити на такі різновиди: 1) говірки, які перебувають в оточенні українських говірок (властиво українським говіркам Білгород-Дністровського р-ну); 2) говірки, які знаходяться в оточенні говірок інших мов – російських, болгарських, гагаузьких, молдавських у різних варіаціях (властиво українським говіркам, наприклад, Арцизького р-ну).

За впливом говірок інших мов у межах одного населеного пункту українські говірки можна поділити на такі різновиди: 1) говірки одномовних населених пунктів (с. Шевченкове Кілійського р-ну); 2) говірки дво-/ багатомовних населених пунктів – українсько-молдавських (с. Кам'янське Арцизького р-ну), українсько-російських (м. Вилкове Кілійського р-ну), болгарсько-українських (с. Каланчак Ізмайльського р-ну) тощо. Зауважимо, що під полімовністю населених пунктів на діалектному рівні маємо на увазі лише наявність відповідних міжмовних контактів у них, а не обов'язковий полілінгвізм їх діалектоносіїв. З іншого боку, для полімовного регіону МДД одномовність окремих населених пунктів визначається порівняно з іншими і не заперечує того, що діалектоносії одномовного населеного пункту можуть бути полілінгвами.

Щодо критерію **впливу державної, офіційної мови** чи мови міжнаціонального спілкування, впливу літературної мови упродовж історичного розвитку на певну мову, то українські говірки МДД у цьому плані розвивалися у приблизно однакових умовах, що їх і об'єднує. Проте є одна відмінність між ними, досі не врахована мовознавцями, – частина південнобессарабських говірок знаходилася під впливом румунської мови менше, ніж подунайські та деякі причорноморські. А зі збільшенням такого впливу румунської мови зменшувався вплив російської і навпаки. Таким чином, можна розмежувати говірки сіл, які після Кримської (Східної) війни 1853–1856 рр. залишилися за Росією, і говірки тих сіл, які відійшли до Молдавії, а згодом Румунії, і перебували під впливом привілейованого статусу румунської мови з 1857 р. по 1878 р. На останні говірки (наприклад, наддунайські) російська мова у привілейованому статусі впливала 132 роки, румунська – 46 років, українська – 20 років. Говірки сіл, які після Східної війни 1853–1856 рр. залишилися за Росією, відчували вплив привілейованого статусу російської мови 153 роки, румунської – 25 років, української – 20 років.

При характеристиці говірок МДД недостатньо, на нашу думку, враховано історичний аспект – мінливість етномовної ситуації, поступова і раптова зміна національного складу населених пунктів, контакт деяких українських говірок з говірками німецької мови. Діалектні тексти свідчать, що в окремих селах, що були німецькими колоніями, є реалії та лексеми на їх позначення, яких немає в інших українських населених пунктах, зокрема там й досі готують німецькі страви, наприклад *штрудл*'і.

Зв'язок з субетнічними групами всередині етносу (райки, козаки, пойдуні) також може виступати критерієм для поділу українських говірок МДД. Варто звертати увагу й на те, як мовці характеризують свою етнічну й мовну належність у різних селах. Зустрічаються такі варіанти щодо етнічної належності: *украї́йниці́*, *рус'к'и*, *хак'ли*; щодо мовної: *украї́йни́'ка*, *рус'ка*, *хак'л'ац'ка*, *суржик* та ін. Характерно, що райки, яких називають ще й русинами, інколи відокремлюючи від української нації, чітко характеризують свою національну і мовну належність як українську.

Таким чином, опис функціонування української діалектної мови у складному строкатому полімовному континуумі МДД потребує перш за все детального аналізу етномовної ситуації. Матірні українські говірки, потрапивши у ареал МДД і упродовж різних періодів свого розвитку піддані впливу інших діалектних мов (російської, румунської, болгарської тощо) й діалектів загальнонародної мови, а також різних державних мов створили своєрідну етномовну ситуацію, змінилися і постали у своєму сучасному вигляді. Кожна українська говірка МДД відчула такий вплив специфічно, але в багатьох рисах він був спільним, чим і пояснюється, з одного боку, єдність ареалу, а з іншого, – різномірність його діалектного масиву.

Отже, українські говірки МДД як складники цілісного багатомовного й багатодіалектного континууму потребують урахування при їх класифікації серед інших важливих взаємопов'язаних параметрів етномовного чинника як провідного.

Література

1. *Баранникова Л. И.* Говоры территорий позднего заселения и проблема их классификации / Л. И. Баранникова // Вопросы языкознания. – 1975. – № 2. – С. 22–31.
2. *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
3. Всеукраїнський перепис населення 2011 / Результати / Основні підсумки / Національний склад населення / Одеська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/odesa/>.
4. *Гриценко П. Е.* Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западнестепных говоров : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / П. Е. Гриценко. – К., 1980. – 27 с.
5. *Гриценко П. Ю.* Межіриччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) / П. Ю. Гриценко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 3–16.
6. *Дроздовський В. П.* Південпобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132–155.
7. *Дроздовський В. П.* Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовский. – К., 1962. – 27 с.
8. *Дроздовський В. П.* Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів

- Одеської області) : дис. ... канд. філол. наук / Д. В. Петрович. – Одеса, 1962. – 210 с.
9. *Жилко Ф. Т.* Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – [2-ге вид., перероб.]. – К. : Радянська школа, 1966. – 307 с.
10. *Заворотна Т. П.* Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... канд. філол. наук / Т. П. Заворотна. – Ужгород, 1967. – 333 с.
11. *Зеленчук В. С.* Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в. : этнические и социально-демографические процессы / В. С. Зеленчук. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 287 с.
12. Карта сучасного етнічного складу населення Української СРСР / [уклад. під заг. кер. проф. К. Г. Гуслистого ; авт. оригінал В. І. Наулка]. – М., 1966.
13. *Касаткин Л. Л.* Діалект липован – русских старообрядцев Нижнего Подунавья / Л. Л. Касатки, Р. Ф. Касаткина, Т. Б. Юмсунова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2004. – Вип. 17. – С. 77–84.
14. *Колесник В. О.* Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система : [монографія] / В. О. Колесник. – Одеса : Астропринт, 2003. – 231 с.
15. *Кушнір В.* «Козаки» і «райки» як субетнічні групи українського населення Бужака (до постановки проблеми) / В. Кушнір, О. Пригарін // Четвертий міжнародний конгрес українців : Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Південь України. Одеса. – Одеса : АстроПринт, 1999. – С. 55–60.
16. *Логвин В. П.* Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 33–43.
17. *Москаленко А. А.* Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. До IV Міжнародного з'їзду славистів / А. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеського пед. ун-ту, 1958. – 78 с.
18. *Мукан А. М.* Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... канд. філол. наук / А. М. Мукан. – Глухів, 1960. – 291 с.
19. Південна Бессарабія (кінець XVIII – XIX ст.) : [навч.-метод. посіб.] / [Л. Ф. Циганенко, О. М. Лебеденко, А. В. Дизанова та ін.]; за ред. Л. Ф. Циганенко. – Ізмаїл : СМІЛ, 2011. – 216 с.
20. *Покровская Л. А.* Современный гагаузский язык : [курс лекций] / Л. А. Покровская. – Комрат, 1997. – 189 с.
21. Словник українських говорів Одещини / гол. ред. *О. І. Бондар*. – Одеса, 2011. – 223 с.
22. Словарь русских говоров Одесщины : В 2-х т. – Т. 1 : А–О. / отв. ред. *Ю. А. Карпенко, Сусуму Уемура*. – Одесса : Астропринт, 2000. – 376 с.
23. *Kiseolar P.* Caracteriaza lingvistică a graiurilor românești din regiunea Odesa. Profil general / P. Kiseolar // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 46–49.

Kolesnykov A. A. Ethnic and lingual situation as a part of the classification of the Ukrainian dialects spread in the area between the Danube and the Dniester rivers

The author proves that the classification of the Ukrainian dialects spread in the area between the Danube and the Dniester rivers needs to be taken into account the influence of ethnic and lingual situation during their historical development.

Key words: dialect, area, ethnic and lingual situation, multi-lingual.

Колесников А. А. Этноязыковая ситуация как составляющая классификации украинских говоров междуречья Днестра и Дуная

В статье обосновывается необходимость учета влияния этноязыковой ситуации в течении исторического развития украинских говоров междуречья Днестра и Дуная при создании их типологии.

Ключевые слова: говор, ареал, этноязыковая ситуация, полиязычность.